

WALDEMAR KOZYRA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

POLITYKA ADMINISTRACYJNA RESORTU SPRAW WEWNĘTRZNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W ZAKRESIE SPRAW WOJSKOWYCH W LATACH 1926–1939

Polityka administracyjna resortu spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie spraw wojskowych w latach 1926–1939 to przede wszystkim zagadnienie z dziedziny historii ustroju i administracji, a tylko pośrednio z dziejów wojskowości. Podstawę źródłową do jego zgłębiania stanowią archiwalia wytworzone przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), a przede wszystkim podległą mu administrację ogólną (wojewódzką i starościńską), gdyż jej pozostałości aktowe zachowały się w wielkich ilościach (akta MSW uległy zniszczeniu podczas II wojny światowej niemal w 90 proc.). Nie będziemy natomiast brali pod uwagę archiwaliów struktur wojskowych, gdyż one po prostu nie prowadziły „polityki administracyjnej resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych”. Bogata i *stricte* wojskowa literatura jest również mało przydatna, ponieważ w niewielkim stopniu dotyczy dziejów funkcjonowania administracji publicznej II Rzeczypospolitej. Polityka administracyjna, która jest kluczem do zrozumienia niniejszego artykułu, to polityka programowa, odwołująca się do racjonalnych założeń działalności organów administracji publicznej, realizowana w prawnie dozwolonych formach i sposobach działania. Zasadniczy wpływ wywierał na nią czynnik pozaprawny, którym było ogólnie rozumiane życie polityczne kraju. Poszczególne fazy tej polityki odpowiadają okresom dziejowym charakterystycznym dla historii politycznej danego kraju. Fazy te występują niezależnie od tego, czy obowiązywało dotychczasowe ustawodawstwo, czy też ulegało ono sukcesywnym zmianom i przekształceniom. Należy więc skonstatować, że polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych RP w sposób podstawowy i zasadniczy była uwarunkowana procesami politycznymi zachodzącymi w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym¹.

---

¹ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009, s. 24.

Po objęciu władzy przez marszałka Józefa Piłsudskiego i jego zwolenników w maju 1926 r. rozpoczął się nowy okres w dziejach politycznych Rzeczypospolitej. W sprawach dotyczących resortu spraw wewnętrznych piłsudczycy inaczej niż ich poprzednicy rozumieli jego rolę i znaczenie w państwie; inaczej postrzegali formy i metody jego oddziaływania na społeczeństwo. Uznali więc, że „przedmajowa” koncepcja polityki administracyjnej była błędna, nie pozwalała bowiem na właściwe wykonywanie zadań przynależnych ministrowi spraw wewnętrznych i podległej mu administracji. Polityka ta zakładała, że kompetencje urzędu ministra spraw wewnętrznych powinny być realizowane jedynie pod kątem spraw bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego w państwie.

W piłsudczykowskiej koncepcji polityki administracyjnej problem bezpieczeństwa publicznego sprowadzono „do właściwej miary”. Jej głównym obszarem zainteresowań były „zagadnienia ogólnopolityczne”. Przez ich pryzmat zamierzano rozwiązywać wszystkie kwestie wchodzące w zakres uprawnień administracji spraw wewnętrznych, w tym bezpieczeństwa i porządku publicznego. Odtąd szefowie resortu spraw wewnętrznych mieli się skupiać na dokładnym rozpoznaniu życia społeczno-politycznego w państwie oraz na jego dogłębnej analizie. Mieli za zadanie ustalić, które jego segmenty (partie polityczne, organizacje społeczne, mniejszości narodowe, poszczególni obywatele) wpływały na organizację i funkcjonowanie państwa, a które oddziaływały na nie negatywnie. Te oceny decydowały o formach i sposobach wykonywania polityki administracyjnej resortu również w zakresie spraw typowo administracyjnych, do których należały sprawy wojskowe².

Najważniejszą częścią resortu spraw wewnętrznych (administracji spraw wewnętrznych) była administracja ogólna, określana też jako administracja polityczna bądź zespolona. Tworzyli ją wojewodowie z urzędami wojewódzkimi i starostowie z urzędami starościńskimi (powiatowymi). Minister spraw wewnętrznych nadzorował za pośrednictwem administracji ogólnej organizację i funkcjonowanie wszystkich szczebli samorządu terytorialnego. W konsekwencji administracja ogólna była nie tylko najważniejszą strukturą resortu spraw wewnętrznych, lecz także kością całej administracji publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej. Z tego powodu przedmiotem niniejszego artykułu będzie polityka administracyjna resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych realizowana przez jego kierownictwo za pośrednictwem struktur administracji ogólnej, to jest wojewodów i starostów oraz wykonujących ich uprawnienia (zadania zlecone) organów samorządu terytorialnego – przede wszystkim szczebla gminnego. Struktury te wykonywały swoje zadania w ścisłej współpracy z resortem spraw wojskowych. Na szczeblu centralnym współdziałały z ministrem spraw wojskowych i Sztabem Generalnym/Sztabem Głównym Wojska Polskiego (SzG WP), a w terenie – z dowództwami okręgów korpusów (DOK), powiatowymi komendami uzupełnień (PKU), komendami garnizonowymi, które dzieliły się jeszcze na komendy placu i oficerów placu³.

² *Idem*, *Polityka administracyjna ministra spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Wilhelma Pierackiego w latach 1931–1934*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2016, t. 25, nr 3, s. 463.

³ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 331 i n.; W. Jarno, *Okręg Generalny Wojska Polskiego nr III Kielce w latach 1918–1921*, Łódź 2003, s. 31 i n.; E. Kozłowski, M. Wrzosek, *Historia oręża polskiego 1795–1939*, Warszawa 1984, s. 560.

W latach 1926–1930 sprawy wojskowe w polityce administracyjnej resortu spraw wewnętrznych zaczęły zajmować coraz bardziej poczesne miejsce. Politykę tę realizowali ministrowie spraw wewnętrznych: Kazimierz Młodzianowski (15 maja – 2 października 1926), Sławoj Felicjan Składkowski (2 października 1926 – 29 grudnia 1929), Henryk Józewski (29 grudnia 1929 – 3 czerwca 1930) i ponownie Sławoj Felicjan Składkowski (3 czerwca 1930 – 22 czerwca 1931)⁴. Natomiast w MSW nadzór nad działalnością administracji wojskowej w ramach resortu spraw wewnętrznych sprawował Wydział Wojskowy. Zaraz po zamachu majowym na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 lipca 1926 r. w sprawie statutu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wszedł w życie nowy statut organizacyjny MSW, w którego świetle w ramach Departamentu Administracyjnego funkcjonował Wydział Wojskowy. Obejmował on: „sprawy związane z poborem wojskowym, z mobilizacją i demobilizacją, sprawy osobistych i rzeczowych świadczeń wojskowych i zasiłków wojskowych” (§ 7)⁵. Już jednak 3 września 1926 r. wyłączono go z Departamentu Administracyjnego i przekształcono w Samodzielny Wydział Wojskowy (SWW). Jego zadania były następujące: sprawy poboru wojskowego, mobilizacji i demobilizacji, osobistych i rzeczowych świadczeń wojennych, zasiłków wojennych i „sprawy związane z przysposobieniem wojskowym”. Odtąd też na jego czele stał naczelnik, który otrzymał uprawnienia dyrektora departamentu. Od 11 października 1926 do 26 marca 1928 r. funkcję naczelnika SWW sprawował płk dypl. Bronisław Wilhelm Pieracki.

Następnie okólnikiem MSW nr 10 z 14 stycznia 1929 r. w urzędach wojewódzkich wydzielono z wydziałów administracyjnych lub ogólnych oddziały wojskowe i przekształcono je w wydziały wojskowe, a w starostwach referaty wojskowe wzmocniono kadrowo i technicznie⁶.

W pierwszym okresie istnienia SWW MSW koncentrował się na zagadnieniach dotyczących nowelizacji ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym z roku 1924. Jedenastego stycznia 1928 r. jej nowa wersja weszła w życie⁷. Odtąd absorbujące resort spraw wojskowych tzw. ulgi wojskowe (odroczenia lub skracanie służby) załatwiały już tylko organy administracji ogólnej. Zniesiono zakaz zawierania małżeństw przez poborowych bez zgody Państwowej Komisji Uzupełnień. Studenci mieli być zwalniani ze służby wojskowej na czas studiów, a nie jak dotychczas – na rok. Znoszono obowią-

⁴ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 187 i n.; *idem*, *Kazimierz Młodzianowski – pierwszy piśmudczykowski minister spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej (15 V – 2 X 1926)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2011, t. 14, s. 253–274.

⁵ „Monitor Polski” 1926, nr 158, poz. 459; W. Kozyra, *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2010, R. 42, nr 2, s. 43.

⁶ Derżawnyj Archiw Ternopilskoj Oblasti (dalej: DATO), Urząd Wojewódzki w Tarnopolu (dalej: UWTar), Wydział Administracyjny – Oddział Wojskowy (dalej: WA – OW), f. 231, op. 6, sp. 397, ark. 1, Okólnik MSW nr 10 z 14 I 1929 r.; *ibidem*, ark. 7, Tymczasowa organizacja i podział czynności w UWTar z 1 II 1929 r.; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW), Dopyły z b. Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i b. Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: Dop.), 983, Statut Organizacyjny MSW z 3 IX 1926 r., k. 11; R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 43.

⁷ DzURP 1928, nr 4, poz. 26.

zek meldowania się poborowego w urzędzie gminy po każdym, nawet chwilowym jej opuszczeniu. W 1928 r. SWW MSW w porozumieniu z Ministerstwem Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz Ministerstwem Robót Publicznych opracował nowe zasady odstępowania państwu przez ludność cywilną dla celów obronnych: zwierząt pociągowych, wozów, pojazdów mechanicznych, rowerów itp., gdyż dotychczasowe przepisy okazały się zbyt uciążliwe zarówno dla władz, jak i społeczeństwa. Samodzielny Wydział Wojskowy MSW prowadził wiele kontroli doraźnych w urzędach wojewódzkich (wydziały wojskowe) i w starostwach (referaty wojskowe) pod kątem właściwego stosowania przez nie przepisów prawa i słuszności wydawanych decyzji, a zarazem zbierał materiał *de lege ferenda*⁸. Stałą kontrolę referatów wojskowych w starostwach prowadziły wydziały wojskowe w urzędach wojewódzkich⁹.

W realizowanej polityce administracyjnej resortu zasadniczą wagę przywiązywano do corocznego poboru rekruta do armii. Wydano w związku z tym wiele okólników i pism przewodnich. W piśmie z 31 maja 1926 r. instruowano urzędy wojewódzkie, jak postępować z poborowymi mającymi cenzus oficerski (roczniki 1905 i starszy). W piśmie z 15 września 1926 r. stwierdzano, że przepisy dotyczące odroczeń i ulg były przez komisje poborowe interpretowane wadliwie i budziły wątpliwości władz administracji ogólnej drugiej instancji. W dalszej kolejności wyczerpująco wyjaśniano, jak należy interpretować poszczególne przepisy prawa wojskowego o poborze. W okólniku MSW nr 147 z 10 grudnia 1926 r. omówiono sprawę kosztów przymusowego doprowadzenia rekrutów uchylających się od poboru. W piśmie z 15 września 1927 r. komunikowano, że współpraca władz administracyjnych z komendami uzupełnień podczas wręczania kart powołania i ścigania uchylającym się od wcielenia do wojska przy poborze rocznika 1906 r. pozostawała bez zmian. Konstatowano jednak, że w tej współpracy występowały pewne niedomagania, gdyż liczba rekrutów niestawiających się przed komisjami była zbyt duża. Nakazywano więc, by te niedomagania jak najszybciej usunąć. W wystąpieniu z 11 kwietnia 1928 r. minister spraw wewnętrznych Sławoj Felicjan Składkowski informował wojewodów, że wraz z komisjami poborowymi będą pracowały specjalne komisje antropologiczne i będą prowadzone badania psychotechniczne. Pisał: „Celem Komisji Antropologicznej jest dalsze uzupełnienie materiałów antropometrycznych, będących podstawą do studiów nad zasobami ludzkimi w Polsce, oraz zorientowanie się w budowie i rozwoju fizycznym człowieka, zamieszkującego obszary RP”¹⁰.

Wojewoda wileński Władysław Raczkiewicz w piśmie z 27 listopada 1926 r. zarządził, aby lekarze powiatowi przeprowadzili ankietę, która nakreśliłaby obraz stanu zdrowotności społeczeństwa, a w szczególności rekrutów. Lekarze mieli odpowiedzieć

⁸ DzURP 1928, nr 97, poz. 681–861; AAN, MSW, Gabinet Ministra Wydział Organizacyjno-Prawny, 707, Sprawozdanie z działalności Samodzielnego Wydziału Wojskowego za 1928 rok, k. 289, 290a.

⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat), Urząd Wojewódzki Śląski (dalej: UWS), Wydział Wojskowy (dalej: WW), 155, Lustracja referatu wojskowego starostwa cieszyńskiego z 18–20 X 1928 r. przeprowadzona przez insp. Józefa Kalickiego.

¹⁰ DATO, UW Tar, WA – OW, f. 231, op. 6, sp. 366, ark. 1, Pismo MSW z 31 V 1926 r.; *ibidem*, ark. 1a, Pismo MSW z 15 IX 1926 r.; *ibidem*, ark. 38, Okólnik MSW nr 147 z 10 XII 1926 r.; *ibidem*, sp. 365, ark. 13, Pismo MSW z 15 IX 1927 r.; AAN, MSW, Dop., 1094, Pismo MSW z 11 IV 1928 r., k. 16.

na następujące pytania: Jaki odsetek poborowych miał wygląd 14–15-letnich chłopców, mających równocześnie cechy dojrzałości? Jaki odsetek poborowych został zwolniony z powodu wykrycia u nich gruźlicy (płuc lub innych organów)? Jaki odsetek otrzymał kategorię A? Czy można było zauważyć, że pewne ułomności rozwoju fizycznego, względnie cierpienia (rozszerzenie żył, zaburzenia czynności serca, cierpienia uszu, płaskie stopy, niedokrwistość itp.) spotyka się w bardzo znacznych odsetkach w pewnych gminach, gdy zaś w innych ułomności te nie występują?

Wojewoda śląski 13 września 1928 r. wydał okólnik, w którym wyjaśnił kwestię zawierania małżeństw przez poborowych¹¹. Pozostali wojewodowie w swoich okólnikach dotyczących poboru zwracali uwagę podległym sobie władz i komisji poborowych na podobne zagadnienia natury społecznej oraz zdrowia publicznego.

Zagadnieniem, które wywoływało znaczne emocje społeczne, była nie do końca uregulowana sprawa zasiłków dla rodzin osób powołanych na ćwiczenia wojskowe. Sejm uchwalił 12 kwietnia 1924 r. ustawę przedłużającą moc obowiązującej ustawy z 22 marca 1923 r. o zasiłkach dla rodzin osób powołanych na ćwiczenia wojskowe. Jednocześnie senat zobowiązał rząd do przygotowania nowej ustawy o zasiłkach wojskowych. Ten jednak nie wywiązał się z zadania, więc sejm na wniosek posłów Polskiej Partii Socjalistycznej i Narodowej Partii Robotniczej przyjął ustawę z 13 lipca 1927 r. o przedłużeniu mocy obowiązującej ustawy z 22 marca 1923 r. Zasiłki były wypłacane przez organy administracji ogólnej I instancji¹².

W gestii SWW MSW znajdowały się sprawy mobilizacyjne. Od stycznia 1927 r. rozpoczął on pracę nad nowym planem mobilizacyjnym w zakresie resortu spraw wewnętrznych. Ich celem było maksymalne jego uproszczenie, zwłaszcza na poziomie władz administracji ogólnej I instancji (referatów mobilizacyjnych w starostwach). Prace polegały na skumulowaniu wielu obowiązujących dotąd instrukcji, reskryptów i okólników w kilka zasadniczych instrukcji mobilizacyjnych. Jedna z nich weszła w życie w roku 1930. Była to Instrukcja nr XIV, dotycząca unieruchomienia osób podejrzanych i stowarzyszeń (związków) w momencie ogłoszenia mobilizacji i osłony¹³. Przygotowano też plan „mobilizacji żywnościowej”, którego celem było m.in. „dokonanie rozdziału uzyskanych z eksploatacji środków żywności i paszy oraz zwierząt gospodarskich na potrzeby wojska i ludności cywilnej”¹⁴.

¹¹ AAN, Ministerstwo Opieki Społecznej, Departament Służby Zdrowia, 765, Pismo wojewody wileńskiego z 27 XI 1926 r., k. 125; APKat, UWS, WW, 1, Okólnik wojewody śląskiego z 13 września 1928 r., k. 159; szerzej: W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 167–174.

¹² DATO, UW Tar, WA – OW, f. 231, op. 6, sp. 381, ark. 46, Pismo Urzędu Powiatowego w Brzeżanach z 20 XII 1927 r. w sprawie zasiłków wojskowych. Starosta brzeżański pisał do wojewody tarnopolskiego, że w 1927 r. przeznaczył na te zasiłki z sumy 5000 zł – 1682 zł i 60 gr. Według zgłoszeń winien jeszcze wypłacić na nie 4418 zł, stąd też prosił wojewodę o zwiększenie kredytu o 1000 zł. Pisał, że cała akcja szła bardzo powoli, gdyż urzędy gminne przyznawały zasiłki w sposób niewłaściwy, co zmuszało starostwo do przeprowadzania szczegółowych kontroli.

¹³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej: UWL), Wydział Ogólny (dalej: WO), 854, Pismo MSW z 16 I 1927 r. Program prac mobilizacyjnych; Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Urząd Wojewódzki Poznański (dalej: UW Poz), WO, 123, Okólnik MSW z 11 VII 1928 r. w sprawie zmian na stanowiskach referentów spraw mobilizacyjnych.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr), Urząd Wojewódzki Krakowski (UWKr), WW, 108, Pismo MSW z 19 II 1929 r., b.p.

Po maju 1926 r. kierownictwo państwa zaczęło podchodzić w nowy sposób do spraw przysposobienia wojskowego. Łączono je teraz bardzo mocno z kwestiami kultury fizycznej i wychowania państwowego. Głównym propagatorem tej idei był marszałek Józef Piłsudski. Odtąd też kwestie te znalazły się w gestii resortu spraw wojskowych (armii), a następnie administracji spraw wewnętrznych i resortu oświaty¹⁵. Ministrowie spraw wewnętrznych realizowali politykę administracyjną resortu w duchu nowych wytycznych. Osiemnastego listopada 1929 r. wszedł w życie okólnik MSW, który regulował w sposób zasadniczy pracę wojewódzkich i powiatowych komitetów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (WFiPW). Informowano, że zgodnie z zaleceniem Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego komitety te należało traktować jako instytucje państwowe (urzędowe). Odtąd na ich czele mieli stać wojewodowie, starostowie, prezydenci miast, burmistrzowie, wójtowie. Dużą wagę przywiązywano do działalności powiatowych i miejskich komitetów WFiPW, którym przesyłano różnego rodzaju instrukcje, m.in. dotyczące budowy ośrodków WFiPW bądź „O narodowych zawodach strzeleckich”¹⁶. W latach 1926–1930 resort spraw wewnętrznych nie wykazywał się zbyt dużą aktywnością w zakresie obrony przeciwgazowej i przeciwlotniczej kraju. Podobnie było w armii, w której najbardziej zaniebdywano właśnie obronę przeciwlotniczą (OPL). W tym czasie Sztab Główny WP ograniczył się jedynie do opracowania i wydania instrukcji OPL dla kraju, miast i posterunków obserwacyjnych¹⁷.

W latach 1930–1935 ugruntowano, a zarazem rozbudowano przyjętą po przewrocie majowym 1926 r. koncepcję polityki administracyjnej resortu spraw wewnętrznych. Politykę tę prowadzili następujący ministrowie: Sławoj Felicjan Składkowski do 22 czerwca 1931 r., Bronisław Wilhelm Pieracki od 23 czerwca 1931 do 15 czerwca 1934 r., Leon Kozłowski od 15 do 28 czerwca 1934 r. i Marian Zyndram-Kościałkowski od 28 czerwca 1935 do 13 października 1935 r.¹⁸ W konsekwencji działalność administracji spraw wewnętrznych w sprawach wojskowych obejmowała coraz więcej zagadnień i problemów, stąd też jej pion wojskowy sukcesywnie rozbudowywano. Uchwałą Rady Ministrów z 25 czerwca 1932 r. w sprawie Statutu Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotąd Samodzielny Wydział Wojskowy organizacyjnie i kadrowo wzmocniono i przekształcono w Biuro Wojskowe (BW). W nowym statucie stwierdzono: „Biuro Wojskowe obejmuje: sprawy związane z poborem wojskowym, mobilizacją i demobili-

¹⁵ Konsekwencją tych zmian było rozwiązanie 28 I 1927 r. Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, a następnie powołanie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego oraz struktur terenowych Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w postaci wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Zob. J. Kęsik, *Kultura fizyczna w programie wychowania państwowego sanacji 1926–1939* [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków polskich. Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętnik*, t. 3, cz. 3, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2004, s. 426–427.

¹⁶ AAN, MSW, Dop., 983, Okólnik MSW z 18 XI 1929 r., k. 148; APKr, UWKr, WW, 124, MSWojsk. – PUWFiPW: Wytoczne prace na rok 1929/30, Warszawa 1929, b.p.

¹⁷ T. Böhm, *Z dziejów naczelnych władz wojskowych II Rzeczypospolitej. Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wojskowych w latach 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 181.

¹⁸ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 195 i n.

zacja, sprawy osobistych i rzeczowych świadczeń wojskowych i zasiłków wojskowych, i sprawy związane z przysposobieniem wojskowym” (§ 8)¹⁹. W terenie BW MSW współpracowało z wydziałami wojskowymi w urzędach wojewódzkich i z referatami wojskowymi w starostwach. W tym czasie wydziały wojskowe w urzędach wojewódzkich miały następujące zadania: 1) przygotowywanie i przeprowadzanie poboru rekruta do armii, 2) udzielanie ulg i odroczeń od służby wojskowej, 3) nadzorowanie wypłat zasiłków wojskowych przez administrację starościńską i urzędy gminne, 4) organizowanie wysiłku całego społeczeństwa na rzecz obrony państwa²⁰.

Biuro Wojskowe Ministerstwa Spraw Wewnętrznych bardzo intensywnie pracowało na polu legislacyjnym. Jego celem było znowelizowanie wielu aktów prawnych, które obowiązywały od początku lat dwudziestych i nie odpowiadały już aktualnym potrzebom obronności kraju. Przede wszystkim pracowano nad zmianą ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym oraz nad rozporządzeniem wykonawczym Rady Ministrów w sprawie podatku wojskowego. Celem działań BW MSW było też usprawnienie pracy urzędów administracji ogólnej i samorządu gminnego w zakresie spraw wojskowych oraz przygotowanie ułatwień dla ludności spełniającej obowiązki na rzecz armii. Biuro wydało wiele rozporządzeń w sprawie „techniki poborowej”, które miały usprawnić przebieg poboru wojskowego²¹.

W 1931 r. wojewoda lubelski Bolesław Świdziński w sprawozdaniu z poboru za rok 1931 pisał, że na listach poborowych znajdowało się 35 987 osób. Do poboru głównego, który trwał od 1 maja do 30 czerwca 1931 r., zgłosiło się 31 757 poborowych, natomiast nie stawiło się 4230, głównie z powodu „nieuregulowania ksiąg cywilnych”. Pobór prowadzono w coraz trudniejszych warunkach gospodarczych i społecznych. Należało więc godzić interesy gospodarcze i społeczne kraju z potrzebami wojska. Problemy te były rozwiązywane za pomocą polityki odroczeń oraz dzięki preferowaniu młodzieży bezrobotnej. Pisano, że bezrobotna młodzież robotnicza „garnęła się do wojska”, gdyż dawało jej to zabezpieczenie bytu na pewien czas. Odroczenia stosowano wobec osób pochodzących z gospodarstw małorolnych, którym pobór mógł „wyrządzić znaczne szkody gospodarcze”. Stąd też na 2922 odroczenia aż 92 proc. przypadało na rekrutów ze wsi²². W sprawozdaniu z poboru głównego za rok 1933 wojewoda poznański Roger Raczyński informował ministra spraw wewnętrznych, że organizacja i technika jego wykonania „na ogół były dobre”, a przygotowania do niego „staranne i prawidłowe”. W ocenie szczegółowej zwracał uwagę na następujące braki i niedociągnięcia: listy poborowych zestawiono niezbyt dokładnie w powiatach gnieźnieńskim, wrzesińskim, średzkim, kępińskim, ostrowskim i w Gnieźnie, co uwidoczniło się w wadliwych

¹⁹ „Monitor Polski” 1932, nr 148, poz. 182.

²⁰ APL, UWL, WO, 270, s. 58, Powołanie Wydziału Wojskowego w UWL; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 476–477.

²¹ AAN, MSW, Gabinet Ministra – Sekretariat Ministra, 821, Wytyczne w sprawie „techniki poborowej”, k. 7–12; APKr, UWKr, WW, 100/III, IV, V, VI, Pismo MSW z 8 I 1934 r. w sprawie instrukcji tajemnicy wojskowo-komunikacyjnej, b.p.

²² APL, UWL, WO, 270, Wnioski z poboru za rok 1931, s. 58; W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939*, Lublin 1999, s. 280 i n.

wykazach nazwisk, imion, dat i miejsc urodzenia. Pewnej liczby poborowych w ogóle nie ujęto na listach poborowych (powiaty: wolsztyński, koniński, leszczyński, średzki). Wojewoda omówił również kwestię przygotowania lokali dla komisji poborowych, ich zaopatrzenie techniczno-materiałowe, organizację, warunki pracy i składy komisji poborowych. Relatywnie najmniej poborowych zgłosiło się z Poznania, z powiatów: poznańskiego, krotoszyńskiego i wolsztyńskiego, a najliczniej z powiatów kępińskiego i średzkiego. Czystość i higiena poborowych były zadowalające. W kwestii lojalności państwowej – w powiatach kępińskim i ostrowskim stwierdzono wpływ niemieckiej agitacji przeciwpoborowej. W mniejszym stopniu ta działalność ujawniła się w powiatach wolsztyńskim i nowotomyskim, a w średzkiem i gnieźnieńskim poborowi narodowości niemieckiej nie chcieli odpowiadać na pytania po polsku. Dwóch z nich ukarano za to grzywną (pozostali zaczęli płynnie mówić w języku polskim). Kilkakrotnie zanotowano też niedopuszczalne zachowanie członków komisji poborowych, zwracających się przez „ty” do rekrutów. W tej sprawie starostowie mieli wydać odpowiednie zarządzenia przewodniczącym komisji poborowych. Wojewoda stwierdził też, że akcję propagandową na rzecz poboru przeprowadzono właściwie²³. W tym czasie w podobnym duchu i z podobnymi problemami społeczno-politycznymi oraz organizacyjno-technicznymi przebiegały akcje poborowe w pozostałych województwach Rzeczypospolitej. Dwudziestego czwartego sierpnia 1931 r. weszło w życie rozporządzenie RM w sprawie podatku wojskowego, którego pobór nadzorowały organy administracji ogólnej. Minister spraw wewnętrznych Pieracki w okólniku nr 46 z 13 kwietnia 1932 r. wyjaśnił, że obowiązek podatkowy nałożono na mężczyzn „uznanych przy poborze za zdolnych do służby wojskowej w pospolitym ruszeniu z bronią lub bez broni, względnie zupełnie niezdolnych do służby wojskowej”. Jego wymiar i pobór prowadziły gminy na podstawie uprzednio sporządzonych wykazów osób zobowiązanych do jego uiszczenia²⁴. Organy administracji ogólnej w dalszym ciągu wypłacały zasiłki wojskowe rodzinom rezerwistów powołanych na ćwiczenia wojskowe²⁵.

Urzędy wojewódzkie i starościńskie współpracowały z dowództwami wojskowymi podczas prowadzenia przez nie manewrów wojskowych, ćwiczeń rezerwistów, przemarszów wojsk itp. W 1931 r. minister spraw wewnętrznych informował wojewodów, że podczas letnich ćwiczeń zauważono pewne nieprawidłowości w pracy urzędów gminnych, mające negatywny wpływ na ich przebieg i rezultaty. Otóż w trakcie wręczania rezerwistom kart powołania urzędy nie informowały ich, do jakich oddziałów mają być wcieleni i w jakim terminie. Te informacje znajdowały się, co prawda, w kartach powołania, ale np. analfabeci nie byli w stanie się z nimi zapoznać. Często też w dyspozycji rezerwisty znajdowały się dwie karty powołania, gdyż urząd nie wycofał wcześniejszej

²³ APP, UWPoz, Wydział Wojskowy – Dopływy, 5855, Sprawozdanie wojewody poznańskiego z poboru za rok 1933, k. 6.

²⁴ DzURP 1931, nr 89, poz. 697; APL, UWL, WO, 271, Okólnik MSW nr 46 z 13 IV 1932 r., s. 12.

²⁵ APL, UWL, WO, 271, s. 12. Od lipca 1933 do marca 1934 r. w województwie lubelskim wydano na ten cel 59 000 zł, co stanowiło wzrost w porównaniu z poprzednim okresem o 12 proc., gdyż w tym czasie powołano więcej rezerwistów.

z nich. Wojewodowie w krótkim czasie mieli doprowadzić do wyeliminowania tych nieprawidłowości²⁶.

W polityce administracyjnej resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych w dalszym ciągu poczesne miejsce zajmowały zagadnienia mobilizacji i osłony. Pracowano nad udoskonaleniem planów mobilizacyjnych, również tych dotyczących życia społeczno-politycznego kraju. Zaczęto przygotowywać spisy organizacji i związków społecznych polskich oraz mniejszości narodowych, które należało unieruchomić (zlikwidować) w momencie ogłoszenia mobilizacji i jej osłony. Spis przygotowano już 1 lipca 1931 r. Składał się z trzech części. Pierwsza z nich dotyczyła organizacji mniejszości narodowych, druga – związków politycznych i organizacji społecznych (w tym przedsiębiorstw i instytucji gospodarczych), trzecia zaś obejmowała stowarzyszenia, w których „ujawniła się akcja komunistyczna”. Najobszerniejsza była część pierwsza, gdyż traktowała o 70 organizacjach i stowarzyszeniach, druga o 31, a trzecia o 24, z tym że tutaj wymieniono ogólnie klasowe związki zawodowe bez wyliczania poszczególnych central związkowych²⁷. Na wypadek ogłoszenia mobilizacji (ewentualnie stanu wyjątkowego lub wojennego) przygotowano spisy osób, które należało internować. We wrześniu 1935 r. minister spraw wewnętrznych Zyndram-Kościałkowski zarządził, aby wojewodowie wskazali miejscowości, w których planowano utworzyć prowizoryczne „wojewódzkie obozy dla internowanych”. Pobyt w nich miał trwać nie dłużej niż 3–4 miesiące, to jest do czasu uruchomienia centralnego obozu dla internowanych²⁸.

Szefowie resortu spraw wewnętrznych wspierali również, w ścisłej współpracy z organami wojskowymi, instytucje i organizacje społeczne propagujące wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe. Przykładowo w województwie lubelskim w latach 1931–1932 wojewodowie i starostowie nadzorowali pracę 19 powiatowych komitetów WFiPW oraz dwóch komitetów miejskich (Lublin i Siedlce). Dla aktywistów tego ruchu wprowadzono specjalną Państwową Odznakę Sportową, którą otrzymało 3000 osób. Utworzono 90 podkomitetów gminnych WFiPW, wybudowano trzy boiska sportowe i strzelnicę. Wspólnie z Dowództwem Okręgu Korpusu w Lublinie Urząd Wojewódzki Lubelski współorganizował kursy oraz obozy letnie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego²⁹.

Z początkiem lat trzydziestych armia oraz resort spraw wewnętrznych w nowy sposób zaczęły podchodzić do zagadnień „biernej obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej”. W Ministerstwie Spraw Wojskowych i Sztapie Głównym WP przyspieszono prace nad opracowaniem „Planu obrony przeciwlotniczej państwa”. Już w 1930 r. wydano pakiet instrukcji z „Ogólną instrukcją obrony przeciwlotniczej kraju” na cele. Scharakteryzowano w niej rodzaje zagrożenia lotniczego oraz określono sposoby obrony przeciwlotniczej, a zwłaszcza alarmowania o napadzie powietrznym. Kraj podzielono

²⁶ APP, UWPOz, WO, 114, Pismo MSW z 21 XI 1931 r., k. 50.

²⁷ AAN, MSW, Dop., 988, Spis organizacji i związków przeznaczonych do unieruchomienia z 1 VII 1931 r., k. 95–99.

²⁸ AAN, Komisariat Rządu miasta stołecznego Warszawy, 297/XI – 8, Pismo MSW z 3 IX 1935 r., k. 1.

²⁹ APL, UWL, WO, 270, Sprawozdanie wojewody lubelskiego za lata 1931–1932, s. 58; W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki...*, s. 282; J. Kęsik, *Kultura fizyczna w programie...*, s. 427–429.

na rejon, ośrodki i punkty obrony przeciwlotniczej³⁰. W tym czasie BW MSW wraz z Ministerstwem Spraw Wojskowych podjęły prace nad ujednoczeniem terminologii dotyczącej biernej obrony przeciwlotniczej kraju. Zarządzono, by wojewodowie i starostowie organizowali komendy obrony przeciwlotniczej w terenie, włączając w to struktury samorządu terytorialnego, oraz przygotowywali „elaboraty obrony przeciwlotniczej” dla poszczególnych miast. W 1933 r. władze wojskowe i administracyjne ustaliły zasady włączenia w system obrony przeciwlotniczej państwa takich organizacji społecznych, jak: Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej (LOPP), Polski Czerwony Krzyż (PCK) i Związek Straży Pożarnych (ZSP)³¹.

Głównym zadaniem LOPP była działalność na rzecz uświadamiania, a zarazem szkolenia szerokiej rzeszy ludności w zakresie obrony przed napadem lotniczym i atakiem gazowym oraz gromadzenie i zabezpieczanie sprzętu potrzebnego do tych szkoleń. Zadaniem PCK było szkolenie i wyposażanie w sprzęt medyczny cywilnych drużyn ratowniczo-sanitarnych, które podczas wojny miały współpracować z oddziałami wojskowymi. Związek Straży Pożarnych prowadził szkolenia służb przeciwpożarowych i kontrolował stopień zagrożenia obiektów na terenie miast. W latach 1932–1933 PCK i ZSP, a w 1934 r. LOPP na mocy rozporządzeń RM otrzymały status stowarzyszeń wyższej użyteczności. Formalny patronat nad ich działalnością objął prezydent Ignacy Mościcki. Piętnastego marca 1934 r. uchwalono przełomową ustawę *O obronie przeciwlotniczej i przeciwigazowej*³². Akt ten w zasadniczy sposób określał zagadnienia obrony przeciwlotniczej kraju (OPL). Odtąd na barkach administracji publicznej, a zwłaszcza resortu spraw wewnętrznych, organizacji społecznych i władz wojskowych, spoczywały zadania dotyczące obrony przeciwlotniczej i przeciwigazowej kraju³³.

W latach 1935–1939 polityką administracyjną resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych kierowali: minister spraw wewnętrznych Władysław Raczkiewicz (13 października 1935 – 15 maja 1936) oraz premier i minister spraw wewnętrznych gen. Sławoj Felicjan Składkowski (16 maja – 30 września 1939). W ramach MSW politykę tę wykonywało w dalszym ciągu Biuro Wojskowe, którym kierował dyrektor mjr Adam Wyszyński³⁴. W terenie zadania podlegały wydziałom wojewódzkim w urzędach wojewódzkich oraz referatom wojskowym w starostwach. W tym czasie w polityce administracyjnej resortu coraz więcej miejsca zajmowały zagadnienia związane

³⁰ AAN, Prezydium Rady Ministrów, Akta Tajne i MOB, 72, Ogólna instrukcja obrony przeciwlotniczej kraju (1930 r.); W. Feist, *Obrona przeciwlotniczo-gazowa wnętrza kraju*, Warszawa 1933, s. 10 i n.; M. Koczewski, Z. Moszumański, *Polska obrona przeciwlotnicza w latach 1920–1939*, Pruszków 1996, s. 106–108.

³¹ APL, UWL, WW, 100, Pismo MSW z 11 X 1933 r.; T. Kmieciak, *Z dziejów Ligi Powietrznej i Przeciwigazowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1996, nr 19, s. 48. Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej powstała w maju 1928 r. z połączenia utworzonej w 1923 r. Ligi Obrony Powietrznej Państwa oraz powołanego w 1924 r. Towarzystwa Obrony Przeciwigazowej.

³² DzURP 1934, nr 11, poz. 90; nr 80, poz. 742; J. Łukaszewicz, *Liga Obrony Powietrznej Państwa*, „Skrzydła Polska” 2003, nr 11, s. 55.

³³ APKr, UWKr, WW, 123, Protokół posiedzenia Powiatowego Komitetu OPL – biernej w Jaśle, b.p.; AAN, MSW, Dop., 1010, Zarządzenie MSW z 13 XI 1933 r. w sprawie OPL na terenie MSW, gmach nr 69 przy ul. Nowy Świat w Warszawie; A. Stachula, *Obrona powietrzna II Rzeczypospolitej*, Słupsk 2001, s. 64.

³⁴ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 212, 214, 218.

z bezpośrednimi przygotowaniem kraju do ewentualnej wojny. Ósmego czerwca 1936 r. Składkowski pisał do podległych sobie struktur: „Doceniając ważność przygotowań do obrony Państwa, wymagam od Panów Wojewodów pobudzenia wyjątkowej czujności mającej na celu osiągnięcie pełnej gotowości naszych prac przygotowawczych do obrony Państwa i utrzymania ich na należytych poziomach”. Nakazywał zwrócenie szczególnej uwagi na działalność wydziałów wojskowych w urzędach wojewódzkich, na ich warunki pracy oraz na obsadę osobową pod „względem jakościowym i przydatności do służby”³⁵. W maju 1938 r. podsekretarz stanu w MSW Bronisław Nakoniecznikow-Klukowski zarządził, aby dyrektorzy departamentów i biur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w ciągu czterech tygodni przedstawili mu spostrzeżenia i wnioski (dezyderaty) dotyczące działań podległego im pionu na czas trwania wojny. Po upływie wyznaczonego terminu przygotowano „Zestawienie wniosków MSW dotyczących organizacji spraw obrony państwa”. Dyrektor Departamentu Politycznego we wstępie do swojego elaboratu pisał, że na wypadek wojny wszystkie sprawy należące do jego pionu będą bardzo ważne. Na przykład w wydziale PP (politycznym) szczególnego znaczenia nabrały sprawy prasy i propagandy, ograniczenia swobody wypowiedzi, inspirowania prasy³⁶.

W tym czasie dowództwo armii sukcesywnie zwiększało liczbę manewrów i ćwiczeń wojskowych. Organy administracji spraw wewnętrznych ściśle z nim współpracowały i zabezpieczały porządek publiczny podczas ich trwania. Przed rozpoczęciem tych manewrów udzielały odpowiednim DOK informacji na temat sytuacji społecznej na obszarach objętych ćwiczeniami (elementy przestępcze, nastroje wśród ludności, stan sanitarny itp.). Z własnej inicjatywy lub na wniosek wojska wydawały zarządzenia w celu zatrzymania (przetrzymania) osób podejrzanych o działalność antypaństwową. W czasie trwania manewrów organy administracji ogólnej współpracowały z dowódcami wojskowymi w celu utrzymania tajemnicy wojskowej oraz przeciwdziałania ewentualnej akcji wyrotowej, prowadzonej wśród żołnierzy przez osoby cywilne. Po zakończeniu manewrów przekazywały dowództwu własne spostrzeżenia na temat stanu bezpieczeństwa, zachowania tajemnicy wojskowej, nastrojów wśród ludności. Starostowie sporządzali natomiast dla wojewodów „krótkie, treściwe sprawozdanie odzwierciedlające faktyczny (realny) stosunek ludności w czasie ćwiczeń do wojska i charakteryzujące pomoc udzieloną przez władze administracji ogólnej i policję – wojsku”³⁷.

Szefowie MSW prowadzili aktywną politykę administracyjną w zakresie poboru wojskowego. Podczas jego trwania, a w szczególności w czasie wyjazdu poborowych do jednostek wojskowych, zwracali baczną uwagę na właściwe zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego przez władze administracji ogólnej. W związku z poborem jesiennym i wiosennym 1937/1938, w zależności od sytuacji lokalnej, wojewodowie mieli obowiązek: a) wzmocnić służbę bezpieczeństwa co najmniej na 24 godziny przed termi-

³⁵ APKr, UWKr, WW, 100/III – VI, Pismo MSW z 8 VI 1936 r., Natężenie i podniesienie sprawności prac w zakresie przygotowań do obrony państwa; AAN, MSW, Dop., 991, Pismo MSW z 8 VI 1936 r., k. 21–21a.

³⁶ AAN, MSW, Wydział Bezpieczeństwa (dalej: WB), 1083, Pismo podsekretarza stanu do dyrektorów departamentów i biur z 19 V 1938 r.; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 577–578.

³⁷ APKr, UWKr, WW, Pismo MSW z 11 VIII 1938 r. – Współpraca władz administracji ogólnej z władzami wojskowymi na terenie ćwiczeń wielkich jednostek.

nem poboru ze specjalnym uwzględnieniem ewentualnych zajęć antyżydowskich, b) spaliżować ewentualne wystąpienia i agitację antypaństwową (wywrotową), c) nawiązać kontakt z lokalnymi władzami wojskowymi i kolejowymi działającymi na rzecz utrzymania porządku w pociągach i budynkach stacyjnych, d) ograniczyć, według swego uznania, sprzedaż alkoholu w wybranych miejscowościach, e) wprowadzić całkowity zakaz sprzedaży alkoholu w bufetach kolejowych i restauracjach leżących w promieniu 500–600 m od dworców kolejowych, f) uniemożliwić okolicznej ludności nielegalną sprzedaż alkoholu w pociągach, budynkach stacyjnych i transportach poborowych³⁸.

Podczas pracy komisji poborowych duży niepokój Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Departamentu Zdrowia Ministerstwa Spraw Wojskowych wywoływały ogólny rozwój fizyczny i stan zdrowia poborowych. Szef Departamentu Zdrowia MSWojsk. informował lekarzy wojewódzkich i powiatowych przygotowujących się do poboru głównego w 1936 r., że spotkają się z problemem zmniejszenia liczby poborowych w związku z wejściem kraju w „kilkuletni okres kryzysu kontyngentu poborowych”. Aby pokryć roczne zapotrzebowanie armii, liczba poborowych zakwalifikowanych do kategorii A nie mogła być mniejsza niż 70 proc. ogółu. Ten wskaźnik coraz trudniej było utrzymać przy ówczesnym stanie zdrowia poborowych. Już podczas poboru w 1935 r. kategorię A otrzymało tylko 68 proc. z nich, natomiast limit dla kategorii B przekroczono o 8 proc. Niepokój departamentu budziło też to, że co dwunasty poborowy otrzymał odroczenie od służby wojskowej, a w konsekwencji tracił szansę poprawy kondycji fizycznej po wcieleniu do wojska. Zbyt dużo rekrutów zakwalifikowano do kategorii C – 15 proc. Zalecano lekarzom, by obniżali wymagania kwalifikacyjno-zdrowotne i przyjmowali do wojska więcej poborowych z tak uzyskaną kategorią A. Odtąd kategorię tę winni otrzymywać rekruci uznani „ogólnie za zdolnych do czynnej służby wojskowej w danym rodzaju wojska (piesze lub konne)”³⁹.

Wykonywanie poboru wojskowego przez administrację spraw wewnętrznych uległo zasadniczej zmianie po 23 marca 1939 r., kiedy to ogłoszono częściową mobilizację alarmową systemem niejawnym. Od tego czasu w szeregi wojska wcielano rzesze rezerwistów, a referaty wojskowe w starostwach pracowały niemal przez całą dobę. Od kwietnia 1939 r. MSW zezwoliło na zatrudnianie w nich na podstawie kredytów z Funduszu Pracy dodatkowych pracowników⁴⁰. Minister Składkowski pisał: „Duże trudności gospodarcze stworzyła również częściowa mobilizacja rezerwistów, bez jednoczesnej mobilizacji finansów państwa. Rodzinom powołanych rezerwistów wypłacano skromne zapomogi, które jednak dochodziły do wysokich sum [...]. Mimo to niezadowolenie wśród rodzin, którym zabrano żywicieli, podczas gdy ojcowie innych rodzin zostali w domu i pracowali, rosło z dnia na dzień, aż wyładowało się w szeregu rozruchów prowadzonych

³⁸ AAN, MSW, WB, 1088, Przygotowania do poboru 1937/1938, k. 4; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych...*, s. 578.

³⁹ APP, UWPOz, WO, 127, Sprawozdanie wojewody poznańskiego z poboru za 1936 r., s. 21; APKr, UWKr, WW, 100/VII – IX, Pismo MSW z 23 VII 1936 r., b.p.; APKr, UWKr, WW, 100/III – VI, Powołanie oficerów rezerwy i podchorążych rezerwy na ustawowe ćwiczenia w roku budżetowym 1937/1938, b.p.

⁴⁰ APP, UWPOz, WO, 131, Pismo MSW z 30 III 1939 r., k. 22; T. Böhm, *Z dziejów naczelnych władz wojskowych...*, s. 239.

przez żony i matki rodzin zmobilizowanych rezerwistów. Najsilniejsze te rozruchy były w Siedlcach i Skierniewicach. Kazałem traktować je łagodnie i z wyrozumiałością⁴¹.

Biuro Wojskowe MSW i urzędy wojewódzkie podejmowały regularne kontrole referatów mobilizacyjnych w starostwach i urzędach miejskich. W grudniu 1935 r. kontrolę w referacie mobilizacyjnym Zarządu Miejskiego w Krakowie przeprowadził naczelnik wydziału wojskowego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie Józef Szewiński. W jej wyniku ustalono, że w sposób niedostateczny przygotowano elaborat mobilizacyjny na poziomie „osłony”, natomiast w sposób dostateczny pamiętnik mobilizacyjny i dokumenty „specjalnej akcji mobilizacyjnej”⁴².

Dużą wagę przywiązywano do kwestii mobilizacji i osłony, a w jej ramach do unieruchomienia elementów groźnych dla bezpieczeństwa i porządku publicznego⁴³. Od 1931 r. MSW przygotowywało, a następnie sukcesywnie aktualizowało listy osób przeznaczonych do tego unieruchomienia. Siedemnastego lipca 1939 r. zapadła decyzja, że dla całego państwa zostanie zorganizowany jeden obóz dla internowanych – w Berezie Kartuskiej⁴⁴. W maju 1938 r. MSW wspólnie z Szefostwem Komunikacji Wojskowych Sztabu Głównego (SzG) WP przystąpiło do opracowywania nowego planu transportów mobilizacyjnych. Miały być one nadzorowane centralnie przez Szefostwo Komunikacji Wojskowych SzG WP⁴⁵. Ósmego kwietnia 1939 r. minister spraw wewnętrznych w porozumieniu ze SzG WP przygotował ogólną instrukcję o wycofaniu organów administracji państwowej z terenów zagrożonych wojną od zachodu i północy. Uściślały ją tymczasowe wytyczne o wycofaniu i rozmieszczeniu administracji rządowej z 11 kwietnia 1939 r. Na ich podstawie urzędy wojewódzkie miały przygotować prowizoryczne plany wycofania poszczególnych urzędów państwowych „na wypadek zagrożenia z zachodu”⁴⁶.

Szefostwo administracji spraw wewnętrznych w swojej polityce administracyjnej przeznaczało wiele środków i poświęcało mnóstwo sił na rzecz propagowania w społeczeństwie idei wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, ściśle współpracując z Państwowym Urzędem Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, podlegającym Ministerstwu Spraw Wojskowych. Na jego czele do początków 1939 r. stał

⁴¹ F.S. Składkowski, *Nie ostatnie słowo oskarżonego. Wspomnienia i artykuły*, wstęp i oprac. A. Adamczyk, Warszawa 2003, s. 227–228. Szerzej zob. P. Cichoracki, *W cieniu pierwszej mobilizacji. Ostatnie miesiące pokoju 1939 r. w województwie poleskim* [w:] *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, red. J. Kirszak, D. Koreś, Wrocław 2011, s. 135–142.

⁴² APKr, UWKr, WW, 103 a, Pismo wojewody krakowskiego do MSW z grudnia 1935 r., b.p. Bardzo interesujące dokumenty na temat przygotowań kraju do obrony znajdują się w zbiorze *Prawo i administracja*, red. A. Wesołowski, „Wojskowe Teki Historyczne” 2014, t. 6, nr 1.

⁴³ AAN, MSW, Dop., 1098, Unieruchomienie elementów antypaństwowych, k. 1; W. Jastrzębski, *Realizacja polskiego planu unieruchomienia tak zwanych elementów antypaństwowych (sierpień – wrzesień 1939)* [w:] *Państwo – władza – społeczeństwo w dwudziestym wieku*, red. W. Kozyra, „Res Historica” 2000, z. 16, s. 96–104.

⁴⁴ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Ministerstwo Sprawiedliwości, A. 20. 5/18, Kazimierz Gielniowski, *Sprawa Miejsca Odosobnienia w Berezie Kartuskiej* [Akt oskarżenia wobec ministrów: L. Kozłowski, M. Zyndram-Kościałkowski i S.F. Składkowski, wiceministra B. Nakoniecznikow-Klukowski]; W. Jastrzębski, *Realizacja polskiego planu...*, s. 96.

⁴⁵ APKr, UWKr, WW, 108, Pismo MSW z 2 V 1938 r., b.p.

⁴⁶ AAN, MSW, Dop., 993, Pismo MSW z 8 IV 1939 r., s. 4; Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Komisariat Rządu miasta stołecznego Warszawy, Wydział Organizacyjny, 151, Tymczasowe wytyczne o wycofaniu i rozmieszczeniu administracji rządowej z 11 IV 1939 r.

gen. Józef Olszyna-Wilczyński, a następnie gen. Kazimierz Sawicki⁴⁷. Urzędy wojewódzkie i powiatowe ściśle współpracowały z komitetami WFiPW, przede wszystkim dotowały ich działalność i nakłaniały organy samorządu terytorialnego do ich współfinansowania⁴⁸.

W drugiej połowie lat trzydziestych w związku z gwałtownym rozwojem lotnictwa w krajach sąsiednich, zwłaszcza w Niemczech, władze wojskowe i cywilne podjęły znaczny wysiłek w celu wzmocnienia systemu obrony przeciwlotniczej kraju. Bardzo ważną rolę odgrywały struktury administracji ogólnej i samorządu terytorialnego, podległe ministrowi spraw wewnętrznych. Czwartego lipca 1936 r. prezydent Ignacy Mościcki wydał dekret o ustanowieniu inspektora obrony powietrznej kraju, który podlegał generalnemu inspektorowi sił zbrojnych⁴⁹. Dziewiątego lipca 1936 r. stanowisko to objął gen. dyw. Gustaw Orlicz-Dreszer, jednak już 16 lipca zginął w wypadku lotniczym. Jego następcą został gen. bryg. Józef Zając. W październiku 1936 r. generalny inspektor sił zbrojnych wydał zarządzenie o podziale kompetencji i obowiązków między inspektora obrony powietrznej kraju a ministra spraw wojskowych. Dłatego też 15 stycznia 1937 r. w MSWojsk. utworzono Dowództwo Obrony Przeciwlotniczej, którego szefem został również gen. Józef Zając. Zarządzeniem MSWojsk. w dowództwach okręgów korpusów powołano dowódców obrony przeciwlotniczej (OPL) i obrony przeciwgazowej (OPGaz.) oraz dowódców ośrodków i rejonów OPL⁵⁰. Biuro Wojskowe Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, blisko współpracujące ze strukturami wojskowymi, wydało podległym sobie władzom i urzędom wiele instrukcji, w których uściślono ich zadania na polu obrony przeciwlotniczej⁵¹.

Władze wojskowe i administracja spraw wewnętrznych ściśle współpracowały z organizacjami społecznymi i obywatelskimi działającymi na rzecz obrony przeciwlotniczej kraju. Do najważniejszych z nich należały LOPP, PCK i ZSP. Najaktywniejsza była LOPP, gdyż zazwyczaj na czele jej struktur wojewódzkich stali wojewodowie, a powiatowych – starostowie. W jej działaniach czynnie uczestniczyli pracownicy różnych szczebli administracji ogólnej i samorządu terytorialnego. LOPP oddziaływała na szerokie kręgi społeczeństwa. Znajdowała zwolenników w różnego rodzaju organizacjach gospodarczych, społecznych bądź religijnych. Przykładem może być wystąpienie metropolity krakowskiego ks. kard. Adama S. Sapiehy 18 września 1936 r., propagującego w liście

⁴⁷ P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeprosobienia Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000, s. 78–93; K. Sondel, *Prace legislacyjne w zakresie wychowania fizycznego i przeprosobienia wojskowego oraz systemu zarządzania sprawami kultury fizycznej w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, red. W. Uruszczak, D. Malec, Kraków 2004, s. 260–266.

⁴⁸ Na przykład w powiecie mieleckim ogółem na cele WFiPW w roku budżetowym 1933/1934 prelimitowano 5430 zł, a wydatkowano 5305 zł. W roku 1934/1935 – odpowiednio – 3290 zł i 2855 zł; 1935/1936 – 3740 zł i 2763 zł; 1936/1937 – 4917 zł i 3398 zł. (APKr, UWKr, WW, 129, Starosta powiatowy mielecki: zestawienie budżetu samorządu na cele PWiWF, 29 XII 1937 r., b.p.; *ibidem*, Pismo MSW z 19 IV 1938 r., b.p.).

⁴⁹ DzURP 1936, nr 52, poz. 368; A. Rossa, *Organizacja i zakres funkcjonowania biernej obrony powietrznej Polski w latach 1936–1939*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8, s. 207–217.

⁵⁰ J. Zając, *Dwie wojny. Mój udział w wojnie o niepodległość i obronie powietrznej Polski*, Londyn 1964, s. 77–85; T. Böhm, *Z dziejów naczelnych władz wojskowych...*, s. 231–232; A. Stachula, *Obrona powietrzna II Rzeczypospolitej...*, s. 74–84; APKr, UWKr, WW, 103a, Pismo wojewody krakowskiego do MSW z grudnia 1935 r., b.p.

⁵¹ AAN, MSW, Dop., 991, Pismo MSW z 14 V 1938 r., k. 1; APKr, UWKr, WW, 100/VII – IX, Ewidencja stanu przygotowań OPL na 1 X 1937 r.

pasterskim celu i zasady działania LOPP⁵². Warto skonstatować, że politykę administracyjną resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych realizowali przede wszystkim ministrowie spraw wewnętrznych, a w ich imieniu – wyspecjalizowane komórki organizacyjne w MSW (Samodzielny Wydział Wojskowy, Biuro Wojskowe), w terenie zaś – wojewodowie (wydziały wojskowe urzędów wojewódzkich) i starostowie (referaty wojskowe w urzędach starościńskich). Następnie sprawy przejmowały nadzorowane przez nich struktury samorządu terytorialnego, w szczególności urzędy gminne.

W pierwszym okresie rządów Józefa Piłsudskiego (1926–1930) szefostwo administracji spraw wewnętrznych, realizujące własną koncepcję polityki administracyjnej, koncentrowało się na usprawnieniach organizacyjnych dotyczących organów centralnych, a także struktur terenowych, tj. administracji ogólnej i samorządu terytorialnego. We wrześniu 1926 r. w MSW powstał Samodzielny Wydział Wojskowy, w urzędach wojewódzkich – wydziały wojskowe, a w starostwach wzmocniono organizacyjnie i kadrowo referaty wojskowe. Ich głównym zadaniem było usprawnienie poboru rekruta do armii, wypłacanie zasiłków wojskowych, przygotowanie struktur administracji publicznej do mobilizacji wojennej i jej osłony. Intensywnie wdrażano nowe formy w zakresie przysposobienia wojskowego, rozbudowując je o sprawy wychowania fizycznego oraz inicjując społeczne komitety wychowania fizycznego i przysposobienia fizycznego. W mniejszym zakresie zajmowano się kwestiami obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej kraju.

W latach 1930–1935 do głównych zainteresowań resortu w dziedzinie spraw wojskowych należy zaliczyć usprawnianie form i metod poboru wojskowego, kwestie zasiłków wojskowych, mobilizacji i osłony, nadzoru nad współpracą administracji ogólnej z dowództwami jednostek wojskowych podczas ćwiczeń oraz zagadnienia wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. W tym czasie poważnie skupiono się na obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej Rzeczypospolitej.

W ostatnich latach przed II wojną światową (1935–1939) na pierwszy plan wybijały się problemy szeroko rozumianych przygotowań do wojny. Poza tym w dalszym ciągu wiele uwagi poświęcano poborowi wojskowemu, zwłaszcza po ogłoszeniu 23 marca 1939 r. mobilizacji alarmowej systemem niejawnym. Niemal równie ważne były zagadnienia mobilizacji i osłony (np. unieruchomienie „elementów niepożądanych w państwie”), sprawy rozwoju wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, rozbudowa struktur obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej kraju, w którą zaangażowano administrację ogólną, samorząd terytorialny, stowarzyszenia społeczne, takie jak: LOPP, PCK, ZSP.

Przez cały interesujący nas okres szefostwo resortu spraw wewnętrznych usprawniało formy i metody kontroli wewnętrznej w podległych sobie strukturach administracji zespolonej. W ich wyniku z roku na rok komórki organizacyjne tworzące w niej pion wojskowy, to jest wydziały wojskowe w urzędach wojewódzkich i referaty wojskowe w urzędach powiatowych, pracowały coraz sprawniej i wydajniej.

⁵² APKr, UWKr, WW, 121, Sprawozdanie z działalności krakowskiego okręgu LOPP w Krakowie za rok 1937, b.p.; *ibidem*, 121, Odezwa ks. kard. A.S. Sapięhy w sprawie działań wspierających LOPP, b.p.; T. Kmiecik, *Z dziejów Ligi Powietrznej i Przeciwgazowej...*, s. 59.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Derżawnyj Archiw Ternopilskoj Obłasti

Urząd Wojewódzki w Tarnopolu, Wydział Administracyjny – Oddział Wojskowy

Archiwum Akt Nowych

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

Dopływy z b. Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i b. Centralnego

Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Gabinet Ministra Wydział Organizacyjno-Prawny

Gabinet Ministra – Sekretariat Ministra

Wydział Bezpieczeństwa

Komisariat Rządu m.st. Warszawy

Prezydium Rady Ministrów

Akta Tajne i MOB

Ministerstwo Opieki Społecznej

Departament Służby Zdrowia

Archiwum Państwowe w Katowicach

Urząd Wojewódzki Śląski

Wydział Wojskowy

Archiwum Państwowe w Lublinie

Urząd Wojewódzki Lubelski

Wydział Ogólny

Wydział Wojskowy

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Urząd Wojewódzki Poznański

Wydział Ogólny

Wydział Wojskowy – Dopływy

Archiwum Państwowe w Krakowie

Urząd Wojewódzki Krakowski

Wydział Wojskowy

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

Komisariat Rządu miasta stołecznego Warszawy

Wydział Organizacyjny

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie

Ministerstwo Sprawiedliwości, A. 20. 5/18, Kazimierz Gielniewski, Sprawa Miejsca

Odosobnienia w Berezie Kartuskiej [Akt oskarżenia wobec ministrów: L. Kozłowski, M. Zyndram-Kościałkowski i S.F. Składkowskiego, wiceministra B. Nakoniecznikow-

Klukowskiego]

Źródła drukowane

- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1928, 1931, 1934, 1936
„Monitor Polski” 1926, 1932
Składkowski F.S., *Nie ostatnie słowo oskarżonego. Wspomnienia i artykuły*, wstęp i opracowanie A. Adamczyk, Warszawa 2003.
Zajac J., *Dwie wojny. Mój udział w wojnie o niepodległość i obronie powietrznej Polski*, Londyn 1964.

OPRACOWANIA

- Böhm T., *Z dziejów naczelných władz wojskowych II Rzeczypospolitej. Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wojskowych w latach 1918–1939*, Warszawa 1994.
Cichoracki P., *W cieniu pierwszej mobilizacji. Ostatnie miesiące pokoju 1939 r. w województwie poleskim* [w:] *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, red. J. Kirszak, D. Koreś, Wrocław 2011.
Feist W., *Obrona przeciwlotniczo-gazowa wnętrza kraju*, Warszawa 1933.
Hausner R., *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939.
Jarno W., *Okręg Generalny Wojska Polskiego nr III Kielce w latach 1918–1921*, Łódź 2003.
Jarno W., *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001.
Jastrzębski W., *Realizacja polskiego planu unieruchomienia tak zwanych elementów antypaństwowych (sierpień–wrzesień 1939)* [w:] *Państwo – władza – społeczeństwo w dwudziestym wieku*, red. W. Kozyra, „Res Historica” 2000, z. 16.
Kęsik J., *Kultura fizyczna w programie wychowania państwowego sanacji 1926–1939* [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków polskich. Pamiętnik*, t. 3, cz. 3, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrześniński, Toruń 2004.
Kmieciak T., *Z dziejów Ligi Powietrznej i Przeciwgazowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1996, nr 19.
Kopczewski M., Moszumański Z., *Polska obrona przeciwlotnicza w latach 1920–1939*, Pruszków 1996.
Kozłowski E., Wrzosek M., *Historia oręża polskiego 1795–1939*, Warszawa 1984.
Kozyra W., *Kazimierz Młodzianowski – pierwszy piłsudczykowski minister spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej (15 V – 2 X 1926)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2011, nr 14.
Kozyra W., *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2010, R. 42, nr 2.
Kozyra W., *Polityka administracyjna ministra spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Wilhelma Pierackiego w latach 1931–1934*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, t. 25, nr 3.
Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009.
Kozyra W., *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939*, Lublin 1999.
Łukaszewicz J., *Liga Obrony Powietrznej Państwa*, „Skrzydłata Polska” 2003, nr 11.
Prawo i administracja, red. A. Wesołowski, „Wojskowe Teki Historyczne” 2014, t. 6, nr 1.

- Rossa A., *Organizacja i zakres funkcjonowania biernej obrony powietrznej Polski w latach 1936–1939*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8.
- Rozwadowski P., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000.
- Sondel K., *Prace legislacyjne w zakresie wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego oraz systemu zarządzania sprawami kultury fizycznej w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, red. W. Uruszak i D. Malec, Kraków 2004.
- Stachula A., *Obrona powietrzna II Rzeczypospolitej*, Słupsk 2001.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007.

Polityka administracyjna resortu spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie spraw wojskowych w latach 1926–1939

Politykę administracyjną resortu spraw wewnętrznych w zakresie spraw wojskowych w latach 1926–1939 realizowali ministrowie spraw wewnętrznych i wybrane komórki organizacyjne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Samodzielny Wydział Wojskowy, Biuro Wojskowe), a w terenie wojewodowie (wydziały wojskowe urzędów wojewódzkich) i starostowie (referaty wojskowe w urzędach starościńskich). W pierwszym okresie rządów Józefa Piłsudskiego (1926–1930) szefostwo administracji spraw wewnętrznych koncentrowało się na usprawnieniach organizacyjnych dotyczących organów centralnych i struktur terenowych, tj. administracji ogólnej i samorządu terytorialnego. Ich główne zadania to: usprawnienie poboru rekruta do armii, wypłacanie zasiłków wojskowych, przygotowanie struktur administracji publicznej do mobilizacji wojennej i do jej osłony. Intensywnie wdrażano nowe formy w zakresie przystosowania wojskowego, rozbudowując je o sprawy wychowania fizycznego oraz inicjując społeczne komitety wychowania fizycznego i przystosowania fizycznego. W mniejszym zakresie zajmowano się kwestiami obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej kraju. W latach 1930–1935 do głównych zainteresowań resortu w dziedzinie spraw wojskowych należy zaliczyć usprawnianie form i metod poboru wojskowego, kwestie zasiłków wojskowych, mobilizacji i osłony, nadzoru nad współpracą administracji ogólnej z dowództwami jednostek wojskowych podczas ćwiczeń oraz zagadnienia wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego. W tym czasie wiele uwagi poświęcono obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej Rzeczypospolitej. W ostatnich latach przed II wojną światową (1935–1939) na plan pierwszy wybijały się problemy szeroko rozumianych przygotowań do wojny. Poza tym wciąż ważne miejsce zajmowały: pobór wojskowy, zwłaszcza po ogłoszeniu 23 marca 1939 r. mobilizacji alarmowej systemem niejawnym, zagadnienia mobilizacji i osłony (np. unieruchomienie „elementów niepożądanych w państwie”), rozwój wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego, rozbudowa struktur obrony przeciwlotniczej

i przeciwgazowej kraju, w którą zaangażowano administrację ogólną, samorząd terytorialny, stowarzyszenia społeczne, takie jak: Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polski Czerwony Krzyż i Związek Straży Pożarnych.

SŁOWA KLUCZOWE

polityka administracyjna, sprawy wojskowe, resort spraw wewnętrznych, II Rzeczpospolita, administracja ogólna, samorząd terytorialny, minister spraw wewnętrznych, wojewoda, starosta, pobór do wojska, mobilizacja i osłona, obrona przeciwlotnicza i przeciwgazowa, wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe

The Administration Policy of the Ministry of the Interior of the Republic of Poland Concerning Military Affairs in the Years 1926–1939

The administration policy of the Ministry of the Interior concerning military affairs in the years 1926–1939 was implemented by ministers of the interior and by selected organizational units of the Ministry of the Interior (Independent Military Department, Military Office), and by voivodes (military departments of voivodeship offices) and mayors locally (military units of municipality offices). During the first period of the government of Józef Piłsudski (1926–1930), the management of the Ministry of the Interior focused on organizational improvements in central and territorial bodies, i.e. in the general and territorial local government administration. Their main tasks involved: facilitating the conscription of recruits to the army, paying out military allowances, preparing a public administration structure for war mobilization and protection. Military training was supplemented radically by including physical education and by initiating social committees for physical education and physical training. Less attention was devoted to national anti-air and anti-gas defence. In the years 1930–1935, the Ministry of Military Affairs focused on improving current forms and methods of military conscription, military allowances, mobilization and protection, supervision over the cooperation of the general administration with commands of military units during training along with physical education and physical training. Much attention was concurrently devoted to the Republic's anti-air and anti-gas defence. During the final years before the Second World War (1935–1939), war preparations were the priority. Of importance remained: military conscription, particularly after the announcement of 23 March 1939 about emergency military conscription via a secret system, mobilization and protection (e.g. immobilizing “undesirable elements in the state”), developing physical education and physical training, extending the structure of the nation's anti-air and anti-gas defence, which involved the cooperation of the general administration, the

local government, social associations, e.g. the League of Anti-air and Anti-gas Defence, the Polish Red Cross and the Association of Fire Brigades.

KEYWORDS

administration policy, military affairs, Ministry of the Interior, Second Republic of Poland, general administration, territorial local government, minister of the interior, voivode, mayor, conscription to the army, mobilization and protection, anti-air and anti-gas defence, physical education and military training

WALDEMAR KOZYRA – historyk i prawnik, doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny, pracownik Zakładu Historii Społecznej XX w. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zajmuje się dziejami ustroju i administracji państw doby najnowszej, ze szczególnym uwzględnieniem administracji publicznej Polski XX–XXI w., życiem społeczno-politycznym II Rzeczypospolitej oraz historią Lubelszczyzny. Autor monografii: *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939* (Lublin 1999) i *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939* (Lublin 2009); redaktor m.in.: *Lublin w dziejach najnowszych* („Res Historica” 2002, z. 15) oraz *Państwo – władza – społeczeństwo w dwudziestym wieku* („Res Historica” 2004, z. 16) i współredaktor m.in.: *W służbie Klio... Księga poświęcona pamięci Profesora Tadeusza Radzika* (razem z J. Kłapeciem, G. Kuprianowiczem, R. Litwińskim, M. Mazurem, M. Siomą, R. Wysockim, Lublin 2012).

WALDEMAR KOZYRA – historian and lawyer, PhD with habilitation, professor of the Unit of Social History of the 20th Century of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. He is interested in the history of the system and administration of modern states, including the public administration of Poland of the 20th and 21st centuries, the socio-political life of the Second Republic of Poland, as well as in the history of the Region of Lublin. Author of the following monographs: *The Voivodeship Office in Lublin in the Years 1919–1939* (Lublin 1999) and *The Administration Policy of the Ministries of the Interior of the Republic of Poland in the Years 1918–1939* (Lublin 2009); editor of, inter alia: *Lublin in the Modern Times* („Res Historica” 2002, book 15) and *State – Power – Society in the 20th Century* („Res Historica” 2004, book 16), and co-editor of, inter alia: *In the Service of Klio... The Book to Commemorate Professor Tadeusz Radzik* (in cooperation with J. Kłapeć, G. Kuprianowicz, R. Litwiński, M. Mazur, M. Sioma, R. Wysocki, Lublin 2012).